

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МОВАЗНАЎСТВА ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА

УДК 51:811.161.3

ДЗЯТКО
ДЗМІТРЫЙ ВАСІЛЬЕВІЧ

ФАРМІРАВАННЕ І СКЛАД БЕЛАРУСКАЙ МАТЭМАТЫЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова

Мінск, 2007

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

Работа выканана на кафедры беларускага мовазнаўства Установы адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Навуковы кіраўнік

Міхайлаў Павел Аляксандравіч,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
загадчык кафедры беларускага
мовазнаўства УА “Беларускі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт імя Максіма
Танка”

Афіцыйныя апаненты:

Булыка Аляксандр Мікалаевіч,
член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі
навук Беларусі, доктар філалагічных
навук, прафесар, загадчык аддзела
гісторыі беларускай мовы ДНУ “Інстытут
мовазнаўства імя Якуба Коласа
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”

Вештарт Галіна Феліксаўна, кандыдат
філалагічных навук, дацэнт кафедры
беларускай мовы ДУА “Інстытут
падрыхтоўкі навуковых кадраў
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”

Апаніруючая арганізацыя

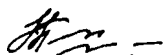
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Абарона адбудзецца **9 лютага 2007 г. у 14⁰⁰** гадзін на пасяджэнні савета
па абароне дысертацый Д 01.43.01 пры ДНУ “Інстытут мовазнаўства імя Якуба
Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” (220072, г. Мінск,
вул. Сурганава, 1, корп. 2; E-mail: inlinasbel@tut.by; тэлефон вучонага сакратара
284-18-85).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы
імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Аўтарэферат разасланы «**6**» студзеня 2007 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Паляшчук Н.В.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі і тэмамі. Дысертацыя выканана ў межах навуковай тэмы “Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння”, якая распрацоўваецца на кафедры беларускага мовазнаўства УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” з 2006 г. (№ дзяржаўнай рэгістрацыі 20062334), а таксама звязана з даследаваннем тэмы “Фарміраванне і склад беларускай матэматычнай тэрміналогіі”, якая выконвалася на кафедры беларускага мовазнаўства УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” ў 2005 г. (№ дзяржаўнай рэгістрацыі 2005697).

Мэта і задачы даследавання. Мэта дысертацыйнага даследавання – правесці поліаспектнае вывучэнне беларускай матэматычнай тэрміналогіі на структурна-граматычным, словаўтваральным і семантычным узроўнях.

Дасягненне пастаўленай мэты прадугледжвае вырашэнне наступных задач:

- на аснове лексікаграфічных і кантэкставых крыніц выявіць максімальна поўны рэестр моўных адзінак, што функцыянуюць (або функцыянавалі) у нацыянальнай тэрміналогіі для намінацыі і дэфініцыі матэматычных паняццяў, правесці іх сістэматызацыю; акрэсліць межы і спецыфічныя рысы асноўных перыядаў у развіцці беларускай матэматычнай тэрміналогіі;

- устанавіць сістэмаўтваральныя сувязі паміж элементамі матэматычнай тэрмінасістэмы;

- ахарактарызаваць структурна-граматычную арганізацыю беларускай матэматычнай тэрміналогіі;

- вызначыць асаблівасці ўтварэння спецыяльных найменняў і акрэсліць прадуктыўныя спосабы іх дэрывацыі;

- раскрыць спецыфіку структурна-семантычнай арганізацыі тэрмінаў у межах беларускай матэматычнай тэрміналогіі.

Аб’ектам даследавання з’яўляецца беларуская матэматычная тэрміналогія. Выбар аб’екта абумоўлены актуальнасцю вывучэння структурна-граматычнай і семантычнай арганізацыі беларускай матэматычнай тэрмінасістэмы з мэтай яе далейшага ўпарадкавання і ўнармавання.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону.

1. Фарміраванне беларускай матэматычнай тэрміналогіі дэтэрмінуецца ўзаемадзеяннем лінгвістычных і экстралінгвістычных фактараў. У выніку інтэнсіўнага развіцця ў XX ст. тэрміналогіі і тэрмінаграфіі ўзніклі нарматыўна-семантычныя, сістэмна-семіятычныя і логіка-тэрміналагічныя даследаванні. Уплыў пазамоўных фактараў прывёў да вылучэння ў агульным працэсе

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

фарміравання і развіцця беларускай матэматычнай тэрміналогіі трох асноўных перыядаў: пурыстычнага, антыпурыстычнага, мадыфікаванага антыпурыстычнага, адрозных як паводле накіраванасці ўласна тэрміназнаўчых даследаванняў, так і паводле падыходаў да папаўнення тэрміналагічных падсістэм.

2. Элементы матэматычнай тэрмінасістэмы ўзаемазвязаны на структурна-граматычным, дэрывацыйным і семантычным узроўнях.

3. У склад матэматычнай тэрміналогіі ўваходзяць моналексемныя і полілексемныя (двух-, трох-, чатырохлексемныя) спецыяльныя найменні. У сферы кадыфікацыі тэрміналогіі прадстаўлены аднаслоўныя намінацый-субстантывы, ад'ектывы, вербатывы (інфінітывы і дзеепрыметнікі) і адвербатывы, аднак найбольшае пашырэнне атрымалі назоўнікі і прыметнікі. Двухслоўныя тэрміны складаюць пераважную большасць тэрмінаадзінак. Надзвычай пашыраны спалучэнні назоўніка (у ролі базавага кампанента) з прыметнікам, а таксама прыназоўнікавыя спалучэнні двух субстантываў.

4. Для адналексемнай намінацыі ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі ўласцівы марфалагічны (афіксацыя і кампазіцыя), семантычны, уласналексічны і марфалага-сінтаксічны спосабы тэрмінаўтварэння. Большасць аднаслоўных тэрмінаў утворана з дапамогай марфалагічнага і семантычнага спосабаў, прычым семантычны спосаб вызначаецца стабільнасцю рэалізацыі на працягу ўсяго часу існавання матэматычнай тэрмінасістэмы, марфалагічная ж дэрывацыя характарызуецца гетэрагеннасцю і абмежаванай храналагічнай лакалізацыяй многіх утваральных мадэлей. Для полілексемнай намінацыі ўласціва камбінаванне аўтаномных кампанентаў у адпаведнасці з разнастайнымі канструкцыямі, субканструкцыямі, мадэлямі і іх варыянтамі, незалежнымі ад разглядаемага часовага перыяду.

5. Тэрміны ў межах матэматычнай тэрмінасістэмы аб'ядноўваюцца з дапамогай парадыгматычных сувязей раўназначнага (полімарфізм), набліжанага (полісемія) і апазіцыйнага (антанімія) характару. Полімарфізм намінацыйных адзінак у беларускай матэматычнай тэрміналогіі ўзнік у выніку суіснавання розных падыходаў да рэалізацыі ў мове спецыфічных асаблівасцей дэнатата (сігніфіката) або мог быць выкліканы ўплывам тэндэнцыі да кампактнасці спецыяльнага наймення. Намінацыя тэрмінам іншага дэнатата або сігніфіката (полісемія) звычайна абумоўлена ўскладненнем або пераарыентацыяй унутранага зместу найбольш пашыраных паняццяў. Антанімічныя адносіны ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі найчасцей узнікаюць паміж прэфіксальным дэрыватам і лексемай, якая выступае ў якасці словаўтваральнай базы, а таксама могуць быць вынікам семантычнай апазіцыйнасці другасных кампанентаў комплексных тэрмінаў.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

Асабісты ўклад суіскальніка. Дысертация з'яўляецца самастойным аўтарскім даследаваннем, асноўныя палажэнні і вынікі якога грунтуюцца на аналізе асабіста сабранага, апрацаванага і сістэматызаванага (з улікам дасягненняў айчынай і замежнай лінгвістыкі) матэрыялу.

Апрацацыя вынікаў дысERTAцыйі. Дысертация абмяркоўвалася на пасяджэнні кафедры беларускага мовазнаўства Установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (верасень 2006 г.). Асноўныя палажэнні і вынікі дысертациянага даследавання прайшлі апрацацыю на наступных канферэнцыях і чытаннях: Навукова-практычнай канферэнцыі “Сучасныя праблемы беларускай філалогіі і культуры (да 10-годдзя факультэта беларускай філалогіі і культуры)” (Мінск, 16 мая 2001 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах” (Гомель, 7 – 8 кастрычніка 2003 г.); Рэспубліканскіх навуковых чытаннях, прысвечаных памяці доктара філалагічных навук, прафесара А.І.Наркевіча (Мінск, 10 сакавіка 2004 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Мовы Вялікага Княства Літоўскага” (Брэст, 18 – 19 мая 2004 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Традыцыі матэрыяльнай і духоўнай культуры Усходняга Палесся” (Гомель, 20 – 21 мая 2004 г.); IX Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі студэнтаў і аспірантаў Рэспублікі Беларусь “НИРС – 2000” (Гродна, 26 – 27 мая 2004 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Актуальныя праблемы функцыянавання і развіцця лексікі славянскіх моў” (Мазыр, 7 – 8 кастрычніка 2004 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Актуальныя праблемы мовазнаўства (да 80-годдзя прафесара І.Я.Лепешава)” (Гродна, 28 кастрычніка 2004 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Надзённыя пытанні беларускай лінгвістыкі (да 75-годдзя прафесара П.У.Сцяцко)” (Гродна, 11 сакавіка 2005 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Культура рэчы в условиях билингвизма: состояние, перспективы, инновационные технологии” (Мінск, 25 – 26 лютага 2004 г.; Мінск, 3 – 4 лістапада 2005 г.).

Апублікаванасць вынікаў дысертациянага даследавання. Змест дысертацияі адлюстраваны ў 18 публікацыях, з іх 4 артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях (1,2 аўт. ліста), 2 – у навуковых зборніках, 11 – у матэрыялах і тэзісах канферэнцый (2,5 аўт. ліста), а таксама 1 рэцэнзія (0,3 аўт. ліста).

Структура і аб'ём дысертацияі. Дысертациянае даследаванне складаецца з пераліку ўмоўных абазначэнняў, уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння, спіса выкарыстаных крыніц (335 пазіцый), двух дадаткаў. Агульны аб'ём работы – 167 старонак, з іх 105 старонак асноўнага тэксту. У дысертацияі 17 табліц, 18 рысункаў, 5 дыяграм, якія займаюць 36 старонак.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Ва ўводзінах вызначаецца актуальнасць даследавання беларускай матэматычнай тэрміналогіі, раскрываецца ступень яе асвятлення ў работах лінгвістаў, абгрунтоўваецца важнасць сістэмнага падыходу да вывучэння тэрміналогіі.

У першай главе “Станаўленне і развіццё беларускай матэматычнай тэрміналогіі” разглядаюцца агульныя тэарэтычныя праблемы сучаснага тэрміназнаўства, вылучаюцца і характарызуюцца асноўныя перыяды фарміравання беларускай матэматычнай тэрміналогіі.

У першым раздзеле “Актуальныя праблемы тэрміназнаўства” раскрываецца спецыфіка існуючых кірункаў даследавання тэрміналогіі, акрэсліваюцца найважнейшыя тэндэнцыі і праблемы ў сучасным тэрміназнаўстве, вызначаюцца прыярытэты для яго далейшага развіцця.

Першы падраздзел прысвечаны аналізу логіка-тэрміналагічных даследаванняў, якія накіраваны на вывучэнне сутнасці і семантыкі паняццяў *тэрмін* і *тэрміналогія*, а таксама на выяўленне асаблівасцей тэрміналагічнага семіёзісу.

У другім падраздзеле раскрываецца спецыфіка нарматыўна-семантычных даследаванняў, якія ў многім зводзяцца да абгрунтавання праектаў т.зв. “ідэальных тэрмінаў” і, у асноўным, дэтэрмінуюцца суіснаваннем у мове трох сістэм намінацый: інтэрнацыянальнай, нацыянальнай навуковай і дыялектнай.

Трэці падраздзел прысвечаны аналізу сістэмна-семіятычных даследаванняў, якія арыентаваны на вывучэнне сістэмаўтваральных асаблівасцей і характарыстык тэрмінаў і закранаюць семантычны, структурны і дэрывацыйны аспекты тэрміналогіі.

У айчынным і замежным тэрміназнаўстве вядомы абагульняльныя канцэптуальныя работы, якія з’яўляюцца вынікам сінтэзу або ўзаемадзеяння логіка-тэрміналагічнага, нарматыўна-семантычнага, сістэмна-семіятычнага кірункаў і тым самым абумоўліваюць далейшае развіццё тэрміналогіі. Гэта даследаванні Л.А.Антанюк, О.Вюстэра, В.П.Даніленка, Д.С.Лотэ, У.М.Лейчыка, Б.Мошыц-Хагшпіля, Дж.Сэйгера, В.А.Татарынава, а таксама калектыўныя манаграфіі А.В.Суперанскай, Н.У.Падольскай, Н.У.Васільевай і Г.У.Арашонкавай, А.М.Булыкі, У.В.Люшціка, А.І.Падлужнага і інш.

У другім раздзеле “Перыядызацыя гісторыі беларускай матэматычнай тэрміналогіі” вылучаюцца і даследуюцца асноўныя перыяды ў развіцці беларускай тэрмінасістэмы матэматыкі: пурыстычны, антыпурыстычны, мадыфікаваны антыпурыстычны.

У першым падраздзеле асвятляецца пурыстычны перыяд (1916 – 1933 гг.), што ахоплівае час ад узнікнення пачатковых вопытаў над тэрміналогіяй

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

матэматыкі да прыняцця пастановы “Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу”, якая істотна паўплывала на склад матэматычнай тэрмінасістэмы. У моўным плане для першага этапу (да 1927 г.), па словах А.А.Лукашанца, уласцівы рух ад перыферыі да цэнтра і ўзнікненне тэндэнцыі да маніфестацыі ўласных моўных сродкаў з выразным імкненнем адмежавацца ў тэрмінаўтварэнні ад аналагічных з’яў у роднасных мовах: *кантаслуп* (*прызма*), *канцавоосе* (*полюс*), *касада* (*дыяганаль*), *скрутка* (*спіраль*), *сярэдніца* (*медыяна*) і інш. Другі этап (пасля 1927 г.) характарызуецца тым, што асобныя даследчыкі (М.Я.Байкоў, Ю.М.Дрэўзін, А.Ю.Лёсік) прыходзяць да высновы пра няздольнасць дыялектнай мовы служыць рэальнай асновай для фарміравання галіновых тэрмінасістэм. Галоўнай памылкай аўтараў першых выпускаў “Беларускай навуковай тэрміналогіі” называецца імкненне тэрміналагізаваць дыялектныя словы пры амаль поўным ігнараванні інтэрлексаў.

Другі падраздзел прысвечаны аналізу антыпурыстычнага перыяду (1934 – 1941 гг.), які характарызуецца выразнай зменай арыенціраў у тэрмінаўтварэнні на рускамоўныя ўзоры і значным павелічэннем колькасці функцыянальна нематываванах запазычанняў, што мелі дублетны характар у дачыненні да нацыянальных адпавелнікаў: *агібаючая*, *быстра вагаючыся крывыя*, *верцячыйся*, *ізабражэнне*, *працэсы ўстанаўліваючыся*, *прэцзел*, *сякучая* і інш.

У трэцім падраздзеле даследуецца перыяд мадыфікаванага антыпурызму (з 1950-х гг.), для якога ўласціва дыфузія элементаў тэрміналагічнага пурызму і антыпурызму. Першы этап (да 1990 г.) вызначаецца інтэнсіўнай інтэрнацыяналізацыяй тэрміналогіі з выразным імкненнем да русіфікацыі на ўсіх моўных узроўнях, што праявілася ў пасрэдніцтве рускай мовы пры запазычванні інтэрлексаў. Тэрмінаўтварэнне ў гэты час характарызуецца як рух звонку з арыентацыяй на рускія ўзоры. Другі этап пачынаецца з прыняццем Закона “Аб мовах у Беларускай ССР” і вызначаецца маніфестацыяй адметных рыс нацыянальнай мовы ў спалучэнні з тэндэнцыяй да інтэрнацыяналізацыі.

У другой главе “**Структурна-дэрывацыйныя асаблівасці беларускай матэматычнай тэрміналогіі**” даследуюцца спосабы ўтварэння рознаструктурных намінацый у нацыянальнай тэрмінасістэме матэматыкі.

Першы раздзел “**Структурная арганізацыя беларускай матэматычнай тэрміналогіі**” прысвечаны класіфікацыі спецыяльных найменняў у адпаведнасці з колькасцю кампанентаў. У даследуемай тэрмінасістэме вылучаюцца адналексемныя і полілексемныя (двух-, трох- і чатырохслонныя) тэрміны.

У другім раздзеле “**Асноўныя праблемы і паняцці тэрмінаўтварэння**” акрэсліваецца семантычны аб’ём класіфікацыйных адзінак тэрмінаўтварэння і вылучаюцца асноўныя спосабы канстрування спецыяльных намінацый. У беларускай матэматычнай тэрміналогіі моналексемныя тэрміны ўтвараюцца з

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

дэнатата (сігніфіката) звычайна абумоўлена ўскладненнем або пераарыентацыяй унутранага зместу паняццяў.

Антанімія як апазіцыйнасць значэнняў лексічных адзінак (0,9%) прадстаўлена контрадыктарнай (50,6%) і кампліментарнай (4,5%) антаніміяй, а таксама проціпастаўленасцю семантыкі карэлявальных кампанентаў комплексных тэрмінаў (44,9%). Найбольш пашыраны кантадыкторны тып антаніміі, які звычайна рэалізуецца праз выкарыстанне абмежаванага набору прэфіксаў і вызначаецца семантычнай асіметрычнасцю антонімаў, пры якой адзін з тэрмінаў у антанімічнай пары семантычна больш складаны за другі.

Лексічная аманімія з'яўляецца яўным дэфектам моўнага кода і ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі ахоплівае не больш за 0,01% адзінак, што сведчыць пра *сістэмнасць* і высокую ўнармаванасць *тэрмінасістэмы* матэматыкі [10–А, 12–А].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Асноўныя палажэнні і вывады дысертацыйнага даследавання, а таксама распрацаваныя прынцыпы класіфікацыі моўнага матэрыялу могуць быць выкарыстаны ў тэарэтычных работах па тэрміназнаўстве і дэрываталогіі:

- пры вывучэнні любой галіновай тэрмінасістэмы як сукупнасці ўсіх тэрмінаадзінак і сувязей паміж імі;

- для вырашэння праблемы канфрантацыі існуючых у тэрмінаграфіі метадалагічных кірункаў – рэфарматарскага і традыцыяналісцкага;

- пры стварэнні перыядызацый станаўлення і развіцця паасобных тэрмінасістэм з улікам агульнай спецыфікі ўплыву сацыяльна-палітычных фактараў на мову, прыярытэтаў пры адборы моўных фактаў (дамінаванне пурыстычнай або антыпурыстычных тэндэнцый), інтэнсіўнасці ўздзеяння грамадства на тэрмінасістэму;

- для акрэслення часовай лакалізацыі асобных утваральных мадэлей і вывучэння мона-, бі- і панхранічных структур;

- пры далейшай распрацоўцы паняцця *полімарфізм*, якое дазваляе стварыць несупярэчлівую класіфікацыю найменняў, што адносяцца да аднаго дэнатата (сігніфіката), але адрозніваюцца фармальна.

Матэрыялы дысертацыі атрымаюць прымяненне ў працэсе выкладання беларускай мовы і матэматыкі ў ВНУ (пры чытанні курсаў сучаснай беларускай мовы, спецкурсаў па лексікалогіі, тэрміналогіі, семасіялогіі, лексікаграфіі, дэрываталогіі і інш.), пры стварэнні падручнікаў і метадычных дапаможнікаў па беларускай мове і матэматыцы, пры ўкладанні перакладных і тлумачальных слоўнікаў матэматычных тэрмінаў, а таксама пры далейшым унармаванні нацыянальнай тэрміналогіі ў плане кадыфікацыі і ў плане функцыянавання.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ СУІСКАЛЬНІКА НА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях

1–А Дзятко, Д.В. Метафарызацыя ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Весці Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2005. – № 2 (44). – С. 76 – 79.

2–А Дзятко, Д.В. Небеларуская мова ў беларускіх падручніках па матэматыцы / Д.В.Дзятко // Роднае слова. – 2005. – № 7 (211). – С. 44 – 45.

3–А Дзятко, Д.В. Марфалагічная дэрывацыя ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Весці Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2006. – № 1 (47). – С. 65 – 68.

4–А Дзятко, Д.В. Антыпурызм у гісторыі фарміравання і развіцця беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Весці Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2006. – № 2 (48). – С. 85 – 88.

Публікацыі ў зборніках навуковых артыкулаў

5–А Дзятко, Д.В. Прэфіксальнае ўтварэнне субстантываў у беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Слово в культуре: сб. науч. ст. в 2 ч. / Гом. гос. ун-т им. Ф.Скорины; под общ. ред. Л.С.Банниковой, В.И.Ковалев. – Гомель: Изд-во ГГУ, 2004. – Ч. 1: Актуальные вопросы белорусского языковедства. Язык в этнокультурном аспекте. Иностранные языки в XXI столетии. Студенческая наука – 2004. – С. 26 – 30.

6–А Дзятко, Д.В. Да праблемы кампазіцыі ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў: зб. навук. артыкулаў / Мін-ва адукацыі, РБ, Мазыр. дзярж. пед. ун-т; адк. рэд.: А.В.Солахаў, В.В.Шур. – Мазыр: Выд-ва МДПУ, 2006. – С. 215 – 218.

Матэрыялы і тэзісы канферэнцый

7–А Дзятко, Д.В. Прынцыпы ўкладання перакладных тэрміналагічных слоўнікаў / Д.В.Дзятко // Сучасныя праблемы беларускай філалогіі і культуры: матэрыялы навук.-практ. канф., прысв. 10-годдзю ф-та белар. філалогіі і культ., Мінск, 16 мая 2001 г. / Беларус. дзярж. пед. ун-т імя Максіма Танка; рэдкал.: А.І.Лугоўскі (галоўны рэдактар) [і інш.]. – Мінск, 2002. – С. 19 – 23.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

8-А Дзятко, Д.В. Семантичныя асаблівасці полікампанентавых матэматычных тэрмінаў / Д.В.Дзятко // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах: материалы III Междунар. науч. конф., Гомель, 7 – 8 окт. 2003 г. / Гом. гос. ун-т им. Ф.Скорины; отв. ред. В.И.Коваль. – Гомель, 2003. – С. 163 – 167.

9-А Дзятко, Д.В. Кампазіцыя ў матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Культура речи в условиях билингвизма: состояние, перспективы, инновационные технологии: материалы междунар. науч. конф., Минск, 25 – 26 февр. 2004 г. / Белор. гос. пед. ун-т им. Максима Танка. – Минск, 2004. – С. 51 – 53.

10-А Дзятко, Д.В. З'ява полісеміі ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Слова ў кантэксце часу: матэрыялы Рэсп. навук. чыт., прысв. памяці д-ра філалаг. навук, праф. А.І.Наркевіча. Да 75-годдзя з дня нараджэння, Мінск, 10 сакав. 2004 г.; Белар. дзярж. ун-т. – Мінск, 2004. – С. 37 – 39.

11-А Дзятко, Д.В. Актыўныя працэсы ў беларускай і ўкраінскай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Традыцыі матэрыяльнай і духоўнай культуры Усходняга Палесся: матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гомель, 20 – 21 мая 2004 г.: у 2 ч. / Гом. дзярж. ун-т імя Ф.Скарыны; гал. рэд. А.А.Станкевіч. – Гомель, 2004. – Ч. 2. – С. 120 – 124.

12-А Дзятко, Д.В. Антанімічныя тыпы ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // IX Рэспубліканская навуковая канферэнцыя студэнтаў і аспірантаў Рэспублікі Беларусь “НИРС – 2000”, Гродно, 26 – 27 мая 2004 г.: тезісы дакладаў: в 8 ч. / Гродн. гос. ун-т ім. Янкі Купалы; пад рэд. А.І.Жука. – Гродно, 2004. – Ч. 4 – С. 117 – 119.

13-А Дзятко, Д.В. Уласналексічны спосаб утварэння ў беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Актуальныя праблемы функцыянавання і развіцця лексікі славянскіх моў: матэрыялы Міжнар. навук. канф., прысв. 60-годдзю ун-та, Мазыр, 7 – 8 кастр. 2004 г. / Мазыр. дзярж. пед. ун-т; адк. рэд. А.В.Солахаў. – Мазыр, 2004. – С. 176 – 178.

14-А Дзятко, Д.В. Беларуская матэматычная тэрміналогія акупацыйнага перыяду / Д.В.Дзятко // Актуальныя праблемы мовазнаўства (да 80-годдзя праф. І.Я.Лепешава): матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гродна, 28 кастр. 2004 г. / Мін-ва адукац. РБ, Гродз. дзярж. ун-т імя Янкі Купалы; рэдкал.: Т.І.Тамашэвіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Гродна, 2004. – С. 54 – 59.

15-А Дзятко, Д.В. Лексічна-граматычная структура беларускай матэматычнай тэрміналогіі / Д.В.Дзятко // Надзённыя пытанні беларускай лінгвістыкі (да 75-годдзя праф. П.У.Сцяцко): матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гродна, 11 сакав. 2005 г. / Гродз. дзярж. ун-т імя Янкі Купалы; рэдкал.: А.І.Багдзевіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Гродна, 2005. – С. 190 – 193.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

16–А Дзятко, Д.В. Асноўныя праблемы і паняцці тэрміналагічнай дэрывацыі (на матэрыяле беларускай матэматычнай тэрміналогіі) / Д.В.Дзятко // Культура рэчы ў умовах бilingвізма: састояние, перспектывы, іннавацыйныя тэхналогіі: матэры. II Міжнарод. науч. конф., Мінск, 3 – 4 ноября 2005 г. / Белор. гос. пед. ун-т им. Максима Танка; редкол.: В.Д.Стариченко [и др.]. – Минск, 2005. – С. 30 – 33.

17–А Дзятко, Д.В. Структурна-грамадычная арганізацыя комплексных матэматычных тэрмінаў / Д.В.Дзятко // Мовы Вялікага Княства Літоўскага: матэры. IV Міжнарод. навук. канф., Брэст, 18 – 19 мая 2004 г. / Брэсцкі дзярж. пед. ун-т імя А.С.Пушкіна, Беларус. дзярж. ун-т, Будапешцкі ун-т імя Л.Этвеша; рэдкал.: М.М.Аляхновіч (аг. рэд.) [і інш.]. – Брэст, 2005. – С. 119 – 120.

Рэцэнзіі

18–А Дзятко, Д.В. З увагай да роднай мовы / Д.В.Дзятко // Роднае слова. – 2002. – № 11 / 179. – С. 41 – 42. – Рэц. на кн.: Матэматычная энцыклапедыя / гал. рэд. В.Бернік. – Мінск: Тэхналогія, 2001. – 496 с.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

РЭЗЮМЭ

Дзятко Дзмітрый Васільевіч

Фарміраванне і склад беларускай матэматычнай тэрміналогіі

Ключавыя словы: тэрмін, тэрміналогія, тэрмінасістэма, сістэмнасць, структура, элемент тэрмінасістэмы, адзінкі тэрмінаўтварэння (класіфікацыйныя і субстанцыяльныя), полімарфізм, полісемія, антанімія, аманімія.

Аб'ект даследавання – беларуская матэматычная тэрміналогія.

Мэта работы – правесці поліаспектнае вывучэнне беларускай матэматычнай тэрміналогіі на структурна-граматычным, словаўтваральным і семантычным узроўнях.

Асноўным метадам даследавання з'яўляецца апісальны метада сінхроннага аналізу з элементамі дыяхраніі, выкарыстоўваюцца асобныя прыёмы параўнальнага метаду і кампанентавага аналізу. З мэтай выяўлення тэндэнцый і заканамернасцей у сістэме тэрмінаўтварэння праводзяцца колькасныя падлікі.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускай лінгвістыцы праведзены комплексны структурна-дэрывацыйны і структурна-семантычны аналіз матэматычнай тэрміналогіі, паказана іерархічнасць сістэмнай арганізацыі тэрмінаў, створана перыядызацыя фарміравання і развіцця беларускай матэматычнай тэрміналогіі.

Асноўныя палажэнні і вывады дысертацыйнага даследавання могуць быць выкарыстаны ў тэарэтычных работах па тэрміназнаўстве і дэрываталогіі; распрацаваныя прыныцыпы аналізу матэматычнай тэрмінасістэмы знойдуць прымяненне пры вывучэнні беларускай навуковай тэрміналогіі. Матэрыялы даследавання могуць выкарыстоўвацца для далейшага ўнармавання нацыянальнай тэрміналогіі ў плане кваліфікацыі і ў плане функцыянавання; пры складанні рознага тыпу слоўнікаў сучаснай беларускай мовы; у працэсе выкладання беларускай мовы і матэматыкі ў вышэйшых навучальных установах (пры чытанні курса сучаснай беларускай мовы, спецкурсаў па лексікалогіі, тэрміналогіі, семасіялогіі, лексікаграфіі, дэрываталогіі і інш.); пры стварэнні падручнікаў і метадычных дапаможнікаў па беларускай мове і матэматыцы.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

РЕЗЮМЕ

Дятко Дмитрий Васильевич

Формирование и состав белорусской математической терминологии

Ключевые слова: термин, терминология, терминосистема, системность, структура, элемент терминосистемы, единицы терминообразования (классификационные и субстанциональные), полиморфизм, полисемия, антонимия, омонимия.

Объект исследования – белорусская математическая терминология.

Цель работы – провести полиаспектное изучение белорусской математической терминологии на структурно-грамматическом, словообразовательном и семантическом уровнях.

Основным методом исследования является описательный метод синхронного анализа с элементами диахронии, используются отдельные приемы сравнительного метода и компонентного анализа. С целью выявления тенденций и закономерностей в системе терминообразования проводятся количественные подсчеты.

Научная новизна и значимость полученных результатов заключается в том, что впервые в белорусской лингвистике проведен комплексный структурно-derivационный и структурно-семантический анализ математической терминологии, показана иерархичность системной организации терминов, создана периодизация формирования и развития белорусской математической терминологии.

Основные положения и выводы диссертационного исследования могут быть использованы в теоретических работах по терминоведению и дериватологии; разработанные принципы анализа математической терминосистемы найдут применение при изучении белорусской научной терминологии. Материалы исследования могут использоваться для дальнейшего нормирования национальной терминологии в плане кодификации и в плане функционирования; при составлении различного типа словарей современного белорусского языка; в процессе преподавания белорусского языка и математики в высших учебных заведениях (при чтении курса современного белорусского языка, спецкурсов по лексикологии, терминологии, семасиологии, лексикографии, дериватологии и др.); при создании учебников и методических пособий по белорусскому языку и математике.

(ОЗНАКОМИТЕЛЬНЫЙ ФРАГМЕНТ)

SUMMARY

Dziatko Dzmitry Vasilevich

Creation and Structure of Belarusian Mathematical Terminology

Key words: term, terminology, term system, system relation, structure, element of term system, units of the terms creation (classificational and substantial), polymorfism, polysemy, antonymy, homonymy.

The object of research is Belarusian mathematical terminology.

The objective of research is to carry out a polyaspective study of Belarusian mathematical terminology on the structural and grammatical, word-formation and semantic levels.

The main method of research is the descriptive method of synchronous analysis with diachronic elements, certain tools and techniques of comparative method and component analysis are used. Some quantitative calculations are made in order to determine tendencies and conformities to natural laws in the system of terms creation.

Scientific novelty and value of results received – for the first time in Belarusian linguistics the comprehensive structural-derivational and structural-semantic characterization of mathematical terminology was made, the hierarchy of the systematic organization of term is showed, the periodization of the creation and development of Belarusian mathematical terminology is created.

The main provisions and conclusions of the research can be used in theoretical works on terminology and derivatology; the developed principles of the analysis of mathematical system of terms would be useful in studying of Belarusian scientific terminology. The materials of the research can be used in the course of further regulation of the national terminology in terms of codification and functioning; compiling various type of dictionaries of the modern Belarusian language; at the process of teaching the Belarusian language and mathematics at higher educational institutions (at delivering course on the modern Belarusian language, special courses on lexicology, terminology, semasiology, lexicography, word-formation, etc.); in the course of compiling textbooks and methodical manuals on the Belarusian language and mathematics.

